

alkotja a' lételi (elméleti, elmében maradó, theoretica) philosophiát; a' szellemi cselekvésről (jónak gyakorlásáról) bölcselkedve pedig a' cselekvési, gyakorlati (practica) philosophiát.

Mint tudomány, az utolsó is csak az elmében marad, mert az is csak elmélkedés, melytől maga a' cselekvés, vagy alkalmazás egészen különbözik. *) De a' magával összhangzatban levő ember nem cselekedhet másképen, mint elméjében a' jóról meggyőződik vala. Ezen összhangzást a' jóra nézve, azaz a' jó (külső) cselekvésének a' (belső) meggyőződés-seli összhangzását erkölcsnek, erénynek **) nevezzük.

VII.

Az elme nem csak magáról bölcselkedik, hanem más tárgyakról is, a' mellyek t. i. vele némi viszonyban állanak, mert a' mellyek vele semmi viszonyban nem állanak, azokról semmi előleges (tapasztalati vagy eszmei) tudomást nem szerezhethvén, rólók nem is elmélkedhetik, azokról legfőlebb is csak képzelődik.

Tehát minden vele illy viszonyban levő anyagnak és minden illy szellemnek van philosophiája. De épen a' mondott viszonynál fogva mindenről philosophiája összeköttetésben áll a' saját magáról philosophiájával.

Fogarasi.

(Folytatatik.)

Hamlet' ismertetése. *)**

Ez a' világ kicsiben.
Fürösarty.

Shakspeare' szelleme egy daguerrotyphez hasonlítható, mellyben a' természet nem utánoztatik, hanem ismétli magát. De miként a' természet örök titkokat rejt méhében, Shakspeare' csodaműveiben is akadunk talányokra, mellyek mind eddig feloldatlanok, mélységekre, mellyek még mind nincsenek meglábolva, 's talán nem is lesznek soha. Hamlet egyik leggyetembibb, sajátyszerűbb, de egyszersmind legrejtélyesb műve ama' nagy költőnek.

*) Így van ez más tudományban is, így különbözik p. o. a' mathesis' tanulása, törvény' tanulása, azoknak gyakorlása- vagy alkalmazásától.

**) Mind erkölcs, mind erény ér, azaz érdemel gyökérből származtak.

***) Shakspeare' Hamletje nem sokára pesti színpadunkra kerülend Egressy Gábor' jutalmául.

Shakspearé, Deinhardtstein szerint „az igazságnak e' leghivebb képét, az örök természetnek e' szent és tiszta tükrét“ színünkön meghonosítani életfontosságú okaink vannak, 's ezt minden áldozattal siettetni nem lehetünk elég buzgók.

És még is, úgy látszik, nehezen boldogulhatunk ez ohajtásunk' valóításában. Mert Shakspearét jól visszaadni, a' föladatok nem legkönnyebbike. Tudunk fordítókat, kiknek az átültetés' művészetéről — mert a' drámafordítás művészet — 's azon föltételekről, miket a' színművészet amattól követel, nem igen van helyes fogalmok. Sőt nem lehet e' részben a' lelkiösmeretlenség, felületesség, és hivatlanság' keserű vádjaira nem fakadnunk, mivel ezeket mi, színészek, igen is érezzük, tapasztaljuk.

Dráma-fordítóban egyesülni kell a' költői és színészi hivatás' egy nemének, a' mindketőnek saját phantasia- 's érzelemnek; 's a' szavalás' elveibe avatottnak kell lennie. Fordítónak a' költővel képzelet és érzésben azonosítani kell magát birnia épen úgy, mint a' színésznek.

Ismernie kell a' dráma-nemek közötti különbségeket, hogy az ideál-magas tragoedia' és bohózat' végpontjai közötti nem-fokozatok' külön hangjait és szellemét előadása' formájában össze ne zavarja, modorjában a' harmonia és következetesség ellen ne vétson.

A' nagyszerű (erhaben) tragoedia, és a' polgári szomorújáték' beszédmodorjai és hangjai gyakran fölcseréltetnek, összezavartatnak a' fordításban, pedig ezek között van különbség. Clavigo polgári szomorújáték, Iphigenia tragoedia.

Rosz fordító képes balfelfogás, 's alanyisága' beleavatkozásával a' legszilárdabban tartott művet és character-t elharlequinesíteni; úgy hogy a' színész soha sem tudja kivel van dolga, 's minő társaságban van; mert ekkor az egyes állapotok között szükségkép látszatos ellenmondások támadnak, 's az átmenetek némi erőltettség' gyanúját öltik föl.

Ha az eredetiben a' characterek nem elég élesen vannak elkülönítve, bizonyos, hogy rossz fordító' kezéből mind egyenruhában kerülnek ki, és csak névvel fognak egymástól különbözni; miként durva kezek közt letörödnek a' gyümölcs' finom hamvai.

Mit mondjak a' dialogunkat korecsító germanismusokról?! Erőteljes gyönyörű szólásformáink, mik mondótok' igaz magyar volta felől semmi kétséget nem hagytok, hová költöztetek? mint nyelvünk erekllyei menekedtek-e Vörösmarty' műveibe? 'S pedig mily gazdag népnyelvünk ezekben, minő kifejezés van ezen formákban!

Mit mondjunk végre a' szavalás és rhetorica által föltételezett praecisioról, melly nemesak periodusokra, de szóköteések-, szavak-, szótagok- és betűkre is kiterjed; milylenek: értelem- és állapotviszonyoknak a' szórend által tiszta meghatározása; egyesítése a' hűségnek és tartalmasságnak erő-, rövidség- és könnyűséggel, úgy hogy egyik a' másik miatt ne szenvedjen; az emphaticai súly alá eső szavak igen megválogatása, mellynél fő tekintetek: állapotfestőiség, könnyű kiejthetőség, gömbölyűség, hangzóváltozás, némi csengőség és rugalmasság; kerülése az egymásmellett nehéz kiejtésű mássalhangzóknak, stb.

Illy követelések mellett nem mondhatjuk magunkat e' részben szerencséseknek, mert a' jobb fordítókat saját pályadolgaik foglalják el; 's itt meg kell vallanunk, hogy Szenvey után nem nézhetünk sajnálat nélkül, mert benne a' journalistica színünknek sokáig érzendő veszteséget okozott. A' Messinai hölgy, Don Carlos', és az Orleánsi szűz' töredékben láttott fordításaik tökéletesen Schiller' szellemét lehelik. Szenvey' méltóságos dictiója hatalmat vesz lelkünkön, 's fölmagasztalja kedélyünket a' gyönyörérzet' üdvezítő magasságáig. Csató' tollából bájos könnyűséggel lejt elő a' magyar nyelv, kinél ez társalgásivá, úgy szólva dámaivá simúl. Hamlet' magyar fordítása az eredetiből (Vajdától) hűség' tekintetében a' német fordítások mellett sem vall szégyent.

Minő sympathiát valósít a' fordító illy nyelvekben a' költő és színész' művészetével! — Minő tárgyiség ez, milly gyermek-gyöngéd tapintat! —

Bocsánat e' kitérésért, már ismét tárgyamnál vagyok.

Shakspeare szüksége lön színészetünknek: mert a' komolyabb eszmélkedés' kora színészetünkre is elérkezett. Mit a' színész sovárgó lelke műtudománya' kopár lapjain hasztalan keres, föltalálja Shakspearenél, a' műphilosophia ez örök tanulmányánál: miként

a' rossz társaság megvesztegeti, a' jó ellenben képezi, nemesíti a' szívet és erkölcsöket: ily viszonyban áll a' színész a' természet — hamisító, áltant hirdető gyárművek-, 's ezek' ellenében Shakspeare' társaságával. Birchpfeiffer a' legjózanabb elvekkel fölfegyverkezett emberábrázolót képes megtántorítani álpathossával, midőn Shakspeare kezét nyújt a' kétségek' ködében tévedezőnek, megnyitja szemeit, eloszlatja a' homályt, 's az igazság után sovárgó lelket bevezeti a' természet' örök templomába, tanulni mi a' való nagyság, szépség, és igazság.

Hamlet a' második mű, melly Shakspeare-től pesti színünkön feltűnik; e' napokat én színészetünk valódi ünnepeinek tekintem; 's ez alkalommal az érintetem okok és érzelmek rábirtak, hogy e' nagy művet, a' költő' jelesb commentatorainak segélyével, főleg színészetünkkel közelebbi ismeretségbe hozzam.

Drámai critica általában az ízlés *) és közműveltség' érdekében, különösen pedig a' műtan- és színészet miatt íratik; azonban, mondom, Hamlet épen azon ritka észszülemények' egyike, mellyhez a' critica kellőleg nem férkezhetik, tehát egészen kielégítőt, — ha a' színművészet csupán rá támaszkodnék, — nem szolgáltathat; kétesb jelentésű részei fölötti kérdések még nem döntettek el végképen; nagy színészek, és műtudósok messze

*) Valóban az ízlés az, mellynek ügyében korunknak Blair Hugokra és Lessingekre volna szüksége. Mennyiben valamelly nép művészetben a' valódi szép és igaz iránt fogékony, vagy közönyös 's az álnak és csillogó üresnek bálványozója, a' szerint virágzik fel vagy fonnad el keblében a' való művészet. Egy neme a' barbarismusnak, az álműveltségnek mutatkozik a' szépművészetek 's a' valódi szép és igaz iránti közönyösségben közönségünk' bizonyos osztályánál, melly teljes ízlésbeli fogékonytalansága mellett még is műértelmet affectál. Az ízlésnek e' bal iránya, vagy inkább romlottsága leginkább azon speculatio-kórnak tulajdonítható, melly a' művészetek után is kinyújtá körmeit; 's névszerint most a' játékszínt biforolja legkeservesebben, mert leránczigálta azt komoly ösvényéről és pénzkeresés' eszközévé alacsonyította. Ily pénzkereső rendeltetésű színház (milyet nem messze kell keresnünk) a' népet gyengébb oldalánál az érzékiségnél támadja meg csábjaival, az éltet-szemétiig ereszkedik le hozzá, a' helyett, hogy azt magához fölemelné. Nem csoda így ha a' színházak ellen erkölcsi-ség' tekintetéből tudós férfiak még mindig szót emelnek, mint Staudlin (*Geschichte der Vorstellungen von der Sittlichkeit des Schauspiels*. Göttingen, 1823) és Wessenberg (*Über den sittlichen Einfluss der Schaubühne* (2. Aufl. Constanz 1825).

térnek el egymástól nézeteikkel e' pontok fölött. A' fontosabb characterek vázlata mellett ezen ellenkező nézeteket is szembe fogom állítani, 's a' gondolkodó olvasó „ön ítéletét választva mesterül“ *) maga válaszsza ki a' meggyőződése szerinti helyest és valót.

Ha Shakspeare Hamletje' milétét egy szóval akarjuk kitenni, mond Gans Ednárd, azt kell mondanunk, hogy: Hamlet a' reflexio-
semmiség' tragoediája, vagy, mint másképp is kifejezhetnők: az értelem' tragoediája. Az értelem' tragicaísága pedig abban áll, hogy ő valónak látszik, 's még sem való (dass er das Wahre zu seyn scheint, und dennoch das Unwahre ist), hogy ő nem az állományos (substantielle) sem meg nem engedi az állományost, hanem hogy ő csupán a' szétromboló hatalom, mellynek dúlásai alatt el kellene a' világnak veszni, ha épen az ész (Vernunft) tagadólagos erejét szolgálatára nem fordítaná, 's az igazi végrehajtás' organumává nem tenné. De más részről az értelem azon legmagasb, nagyobb és hatalmasb tulajdon, mi az embert emberré teszi, melly ennek kincse és dísze; 's így az értelemnek (Verstand) az állományossal, és észszerűvel (vernünftig) küzdése azon mező, hol minden valódi (wahrhaftig) dugába dől, 's viszont minden valódi születik. Azért Hamlet Fausttal a' legmélyebb merészb és sajátágosb tragoedia, melly valaha íratott, mivel hősük tulajdonkép nem emberi gyengeség miatt bukik meg, hanem épen a' miatt, mit emberi erőnek kell neveznünk, csak hogy az események' dialecticája azt bizonyítja be folyamata közben, hogy épen ezen erő sajátkép a' gyengeség, és hiány. Van-e mélyebb valami, mint egy részről fölmutatni az ész', jog', és történet' szilárd, fölbomlatlan, 's magára és magában való összefüggését, mint hajtatik emez szükségkép végre, még pedig általunk, tegyük meg bár mi is részünkről a' magunkét előmozdítására vagy ne; más részről pedig az embert, mint áll a' világ' átellenében, mint építgeti, mint rontja bontja a' magáét, míg utóbb is csak az jó ki, hogy mind ezen tevés vevés, halmozgatás, és vélt egyedűlség mellett a' valóságban csak az tétetett, mi magára és magában jogszerű volt, akár velünk akár nélkülünk tétetett. Ez általában az emberi élet' tragoediája.

*) Shaksp.

Ez általános vázolattal egy philosophia nézőpontra emelkedénk, alattunk terül el a mű, látkörünket néhol túlhaladó határral ereszkedjünk most közelebb, a' részletekhez. Tieck' jeles „észrevételeinek“ nyomain.

Midőn Schröder Hamletet legelsőben megértette velünk, mond Tieck, annyira el volt kora' szellemében fogulva, hogy a' legkülönösebb mesterművet, melly valaha színpadon feltűnt, úgy elferdíté, 's egy olly művésztelen szempontba vitte át, hogy csak sok idő múlva lehetett mind azon előítéleteket, mellyekhez bennünket a' derék művész szoktatott, kiküszöbölni. Ez azonban koránt se' szolgáljon neki szemrehányásul; mivel szinte úgy látszik, mintha Shakspeare' megfoghatatlan geniusa e' merész művet azon szándékkal készítette volna, hogy botrányt támaszszon. Ki a' csodás tervek', titkos okfők', 's kétértelmű characterek' ezen tömkelegében elmélyedett, épen olly kevésbé fog az angolok, mint a' nagy költő' (Goethe. Wilh. Meist.) elidomtalánításában egyetérteni, bár mi ügyesen szemlélődik is gyakran ez utóbbi, bármelly helyes észrevételeket tesz is sok hely felől.

Schröder' első átdolgozásában az egész érdek Hamletre volt gyűjtve, a' méla herczegre. A' többi egész személyzet árnyékban hagyatott, és csak annyi tér engedteték nekik, mennyi az egésznek érthetősége miatt kívántatott. Az ifjú herczeg egy szeretetre méltó, szellemdús fiatal ember volt, 's minden eltávolított, mi az előszeretetet iránta zavarhatá; 's e' szerint az is igen természetes, és ezen átdolgozáshoz illő volt, hogy a' herczeg életben maradjon 's a' lehetőségig boldog legyen. A' hős' szájából — kinek föltétlenül hittek — vett a' többi személy rendelőst, dicséretet, ócsárlást, 's az ő utasítása szerint játszott. Hogy e' szerint a' királynak, a' birtornak és gyilkosnak legroszabb dolga volt, magán értődik.

Ezóta majd minden színész kedvetlenül vette át a' király' szerepét, 's az előítélet iránta még Schlegel' mesteri fordításába is átvitetett. Mit sem akart érni, ha több művész ellenében állítám: hogy ha a' király úgy adatik mint a' szerző által gondolva van, ugyan szedje össze magát a' jámbor Hamlet, ha első személy akar maradni. Mert csakugyan egy közepszerű Hamletet a' király —

ha t. i. ennek minden sajátosságai visszaadottnak, — alkalmasint el fog homályosítani.

A' király, egy hőscsalád' ivadéka lévén, sok nagy és jeles tulajdonsággal bír, melly azonban épen annyi rossz, és alacsony tulajdonság által túlnyomatik. De egyben általában királyi: jelenléte mindig méltóságos; rossz, istentelen alakban igen, de kisszerűleg soha sem jelenhetik meg. Természetében áruló, lényében kétszínű, hűtelen; de ezen alacsonyságokat nemes és kedveltető öltönybe burkolja. Ő izmos, nagy, de szép férfi; maga a' lélek, heves szidalma közben csábítónak (csábítani képesnek), nevezi őt, Hamlet ugyan hát mögött alávalónak, czudarnak írja le őt, de szemközt vele mindig elfogult, és egyet sem tud valószínűsíteni azon nagy szavak közül, miket magányában olly készséggel mondogat el magának. Sem a' bitor nem annyira elvetemült, sem a' gyilkolt király nem annyira jeles mint a' heveskedő fiú amaz iszonyatos jelenethen — anyjával — előadja.

Midőn a' király először megjelenik, őt egy monarcha' egész méltóságában látjuk; beszéde czélszerű, viselete nemes, 's miután a' pompaszerűségnek elég tétetett, a' dolgokat is belátással intézi. Most szerfeletti udvarisággal 's leereszkedéssel Laerteshez fordul, ennek hizeleg, 's atyjának még inkább, kinek vonzalma és hűsége természetesen fontos rá nézve. Laertes' csekély kérése, — a' Frank-hazába térhetés — teljesítettén, a' király nyájas barátsággal Hamlethez fordul. Bármelly szeretetteljes a' kezdet, még is azon körülmény, hogy Hamletről legutóljára van a' szó, a' lealázott hercegnek már egész viszonyát mutatja. Ez felel is nem is, és csak kénytelenséggel, 's keresett hévvel fakad ki, midőn anyja, kit lenéz egy hétköznapi igazságot akar szívére kötni. Ezért méltán megharagszik a' király, 's a' hercegnek egy leczkéző beszédet, melly azonban sok helyest foglal magában, békétüréssel kell végig hallgatnia. Ő el is akar utazni, de a' király' látszatos kérésének engedni kénytelen, 's maradni. A' király ezen engedékeny választ, mint minden efféle alkalmat, torral ünnepli meg. Ő dorbézoló, mértékletlen, feslett; ámde a' lélek szinte panaszkodik, hogy ő is „büntavaszában“, 's közvetlenül a' „vendégség“ után öletett meg. A' két testvér között egy feltűnő családi hasonlat van, 's Hamlet és amazok között szinte: